

kondenzirane u protestu protiv rastakanja svih društvenih veza. Globalizacija je neizbježna, tvrdi Bauman, ali njezin se oblik može kontrolirati, a negativne posljedice suzbiti.

Kad bi povijest bila linearna, tada bi svaka promjena automatski označavala pomak nabolje. No, povijest nije linearna, a suvremeni oblici kapitalizma vješto iskorištavaju aktivnost, kreaciju i emancipaciju individualnih subjekata. Bauman tvrdi da aktualno povećanje nepredvidljivosti, nesigurnosti, fleksibilnosti i slobode pogubno djeluje na društvo kojem po prirodi trebaju stabilni obrasci te koristi suvremenom obliku kapitalističke ekonomije. Rješenje štetnih efekata globalizacije i novijeg oblika kapitalizma Bauman vidi u globalnim institucijama ili svjetskoj vladi koja bi jedina bila u stanju zauzdati globalno tržište i pogubne popratne posljedice, kako u ekološkom, tako i u društvenom smislu: »Nema lokalnih rješenja za globalno stvorene nevolje« (str. 73).

Premda je narav ove knjige više popularizacijska nego akademska, ona predstavlja jasan presjek glavnih ideja Baumanove društvene teorije. Bit će je užitak čitati, ne samo zbog Baumanova nekonvencionalnog diskursa i domišljatih metafora, nego i zbog kvalitetnog prijevoda Mirka Petrića.

U teorijskom smislu, objavljivanje ovog, kao i nekolicine drugih nedavnih prijevoda Baumanovih knjiga, označava blag pomak hrvatske sociologije prema područjima i pristupima koji su prethodno u njoj bili zanemareni.

Matko Sorić
Zadar

Sylvia Walby

The Future of Feminism

Cambridge – Malden, Mass.: Polity Press, 2011, 210 str.

Feminizam nije mrtav prva je rečenica najnovije knjige Sylvije Walby, redovne profesorice sociologije sa Sveučilišta u Lancasteru i predsjednice UNESCO-ve radne skupine za rodna istraživanja. Takav početak knjige koja se bavi budućnošću feminizma može čitatelja/icu navesti na pretpostavku da je riječ o još jednom zazivu važnosti i neizbježnosti feminističkih aktivističkih i akademskih pristupa. Premda se dijelovi knjige mogu iščitati i tako, ipak se radi o *sociološkom* pregledu stanja i utjecaja feminizma kao društvenog pokreta, zatim kao dijela različitih državnih i međunarodnih javnih politika i institucija, te konačno kao akademske discipline. Pregled je sociološki upravo zato što spomenuti fenomen promatra u kontekstu društvenih, ekonomskih, političkih i teorijskih promjena, odnosno promatra ga u funkciji vremena u kojem se razvija, a ne kao ahistorijsku pojavu emancipacije apstraktne kategorije žena.

Autorica tematiku knjige *The Future of Feminism (Budućnost feminizma)* obrađuje implicitnom primjenom svojih koncepata rodnog poretka te privatnog i javnog patrijarhata. Posrijedi su koncepti koje teorijski razvija i empirijski potkrepljuje još od svojih početnih knjiga *Patriarchy at Work* (1986) i *Theorising Patriarchy* (1990) preko *Gender Transformations* (1997; hrvatsko izdanje *Rodne preobrazbe*, 2005) pa sve do nedavnog gotovo monumental-

nog djela *Globalization and Inequalities: Complexity and Contested Modernities* (2009). U ovoj ih, pak, knjizi koristi za rasvjetljavanje odnosa između onih promjena koje je feminizam izazvao i onih koje su povratno utjecale na njega. Naime, S. Walby pokušava dokazati da premda je feminizam trenutno dokazivo manje vidljiv, periodičko prozivanje njegova kraja zapravo je rezultat trajnog i temeljitog utjecaja koji feminizam ima na različite globalne, transnacionalne i lokalne društvene kontekste. Jednostavnije rečeno, bez feminističkog utjecaja ne bi ni bilo potrebe za negativnim reakcijama na njega. Utjecajem na mnoštvo postojećih privatnih i javnih rodnih režima kao sustava rodnih odnosa, feminizam se susreće s trima glavnim izazovima koja primjetno mijenjaju njegov domet. Walby smatra da je prvi izazov izražen u suradnji feminističkih projekata s mehanizmima državne moći, odnosno u pojavi i širenju rodno osviještenih politika (*gender mainstreaming*). Sljedeći je sadržan u preklapanju sa suradnim ekološkim i ljudskopravnim projektima koji potkrjepljuju, ali mogu i distorzirati temeljne feminističke zahtjeve. Šireći utjecaj neoliberalizma postavlja konačni izazov zamišljanja i mogućih provedbi alternativnih budućnosti (str. 12), bilo u njihovoj fundamentalističkoj ili socijalnodemokratskoj inačici koju autorica izravno zagovara.

Argumente u prilog živosti, promjenjivosti i utjecaja feminizma autorica knjige razvija kroz šest poglavlja koji se redom bave temama osporavanja feminizma, kao i njegovih različitih aktivnosti i organizacijskih oblika, zatim rodno osviještenim politikama te utjecajima na sustave nejednakosti, kao

i temama suradnje s drugim društvenim pokretima i projektima. Sprega postfeminizma (ili tzv. trećeg vala) i neoliberalnih institucionaliziranih društvenih formacija pokazuje se kao najsuptilnija i najrazornija od svih prepreka koje se pojavljuju kao izravna reakcija na feministička djelovanja. Potpuno odbacivanje bilo kakve mogućnosti esencijalističke pozicije i kolektivnog djelovanja pomaknulo je politički, aktivistički i akademski interes isključivo u korist individualnog djelovanja. Dokidanjem pogleda na strukturne odnose moći zamagljena je analitička pozicija o pitanju jednakosti prema proučavanju pitanja razlike i pojedinoga, izoliranog, individualnog, gotovo nedruštvenog djelovanja. Upravo se zato, smatra Walby, suvremeni feminizam transformira.

U nastavnim je poglavljima iz naznačene perspektive primjerima potkrijepljeno zašto se analiza ne može zaustaviti samo na onim projektima koji se samoimenuju feminističkima, nego u nju valja uključiti sve oblike aktivnosti kojima je cilj promjena položaja žena u domeni ekonomije, politike, nasilja i civilnog društva. Zbog te socijalne razine Walby u razmatranje uzima spektar od spontanosti samoorganiziranih događaja preko etabliranih nevladinih udruga i sindikata do specijaliziranih vladinih tijela (str. 50) i to od nacionalne razine Velike Britanije, do razine Europske unije i Ujedinjenih Naroda. Zbog različitosti sadržaja tema koje su nominirane još u vrijeme prvog i drugog vala, ali u promijenjenom globalizirajućem kontekstu poprimaju novi profil, feminizam se sve više institucionalizira i inkorporira u državne i međunarodne projekte. Novonastali pojavnici oblici nužno uključuju stvaranje strateš-

kih koalicija i okupljanje epistemičkih zajednica oko razrađenih i utemeljenih argumentacija u prilog feminističke agende. Takvim analitičkim rasterom koji je na mjestima pretjerano iscrpan u navođenju primjera za sve razine, Walby potvrđuje tezu o multidimenzionalnoj prisutnosti i transformativnosti feminističkog projekta.

Sljedeća dva poglavlja teorijski su najzanimljivija jer problematiziraju pitanje rodno osviještenih politika i promjene konteksta u kojima feminizam djeluje. Walby *gender mainstreaming* ne vidi samo kao političku praksu, nego i kao mogućnost promišljanja teorijskih postavki orodnjenoga društvenog svijeta (str. 80). Već različite definicije jednakosti i načini njezina postizanja otvaraju praktične i teorijske dileme o istosti, jednakovrijednosti ili transformaciji rodova i rodnih praksi. Odgovori ne mogu biti usklađeni zbog neusporedivosti konteksta i razmjera nejednakosti u različitim zemljama, javnim institucijama, socijalnim kategorijama i kulturnim običajima. Rodno osviještene politike i pripadna im argumentacijska ekspertiza propituju samu bit demokracije, jer izazivaju promjenu u rodno strukturiranim odnosima institucionalizirane moći (str. 96). Dakako, ove se promjene odvijaju unutar specifičnih rodnih režima priroda kojih utječe na samu bit kategorije žena i društveni položaj u kojima se nalaze.

Walby smatra da se s obzirom na to djeluju li feministički projekti u socijalnodemokratskom ili neoliberalnom državno-društvenom kontekstu može objasniti ili čak opravdati različitosti njihovih pristupa pitanjima klasne i rodne nejednakosti. Socijalnodemokratska promjena javnoga rodno

ma povoljnije utječe na privatni rodni režim od neoliberalne koja značajnije reproducira situaciju dedemokratizacije, te ekonomskih i ekoloških krizâ. Stoga, zaključuje autorica, zahtjev rodne ravnopravnosti unutar feminističkih projekata ne može biti odvojen od širih društvenih problema i promjena (str. 124). Razrada te misli u posljednjem poglavlju zaključuje sociološki pregled *stanja* feminizma. Alternativne budućnosti nalaze se između neoliberalnog i socijalnodemokratskog scenarija koji ovise o različitim pojavnim oblicima feminizma. Zalažući se za drugi scenarij, autorica smatra da je odgovornost feminizma u utjecaju ne samo na promjenu rodno režima, nego i ublažavanju posljedica kapitalističkog uređenja i globalnog zatopljenja. Bez imalo patetike, Walby sociološkim aparatom pokazuje da u pitanju nije budućnost feminizma, nego budućnost kao takva.

Premda nije opširna, za čitanje ove knjige potrebno je ponešto strpljenja budući da sadržava mnoga nabranja i uvjeravanja u njihove objasnidbene nužnosti. No, vrijedna je čitanja barem zbog dvaju razloga. *The Future of Feminism* izvrstan je primjer konzistentne primjene teorijskog koncepta rodno režima na raznorodni fenomen feminizma čija sociološka preglednost ima skoro udžbenički potencijal. Drugi razlog vrijednosti knjige manje je utilitaran, a više politički. Višerazinska analiza i jasnoća definicija pokazuje kako sociološka disciplina može pomoći rekonceptualizaciji feminističkog pokreta. Uvjerljivost argumenta o fragmentiranoj, ali konzistentnoj prisutnosti feminizma u promjenjivim društvenim kontekstima nudi platformu za promišljanje aktivnosti i potrebnih sa-

vezništava i za one raznolikosti koje se s pomoću walbyjevskog rječnika mogu prepoznati kao feministička nastojanja u Hrvatskoj.

Valerija Barada

*Odjel za sociologiju,
Sveučilište u Zadru*

DOI: 10.5613/rzs.41.3.7

Sherry Turkle

Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other

New York: Basic Books, 2011, 360 str.

Sherry Trukle, psihologinja i profesoričica na katedri društvenih studija znanosti i tehnologije na MIT-u, pripada među pionirke istraživanja odnosa računalne tehnologije, računalno posredovane komunikacije i ljudi. Tako se, primjerice, u knjizi *The Second Self: Computers and the Human Spirit* (1984) bavila percepcijom položaja računala u svakodnevnom životu kao osnovom za dublja filozofska i psihološka promišljanja egzistencijalnih pitanja distinkcije između ljudi i tehnologije, a u *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet* (1995), iz perspektive kliničke psihoanalize, procesom konstrukcije identiteta u prvim »virtualnim zajednicama«. Iako nije riječ o sociološkim djelima, iz podataka koje ona pružaju pomnim iščitavanjem sociolozi

moju steći korisne uvide u narav odnosa tehnologije (medija) i društva. Stoga knjiga *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other* koja, kako sama autorica navodi, predstavlja završni dio trilogije započete već spomenutim djelima, zahtijeva posebnu pozornost. Ona, naime, nudi pogled na znatno izmijenjen (sociokulturni i medijski) kontekst u odnosu na onaj koji je ranije istraživala. Upravo u tom izmijenjenem kontekstu autorica uočava probleme kvalitete i strukture emocionalnih veza među ljudima koje pak sve više počinje nadomještati suvremena tehnologija. Za razliku od svojih prijašnjih djela u kojima je prevladavao suzdržani optimizam kad je riječ o kreativnim i emancipatorskim potencijalima novih tehnologija, Turkle u digitalno interaktivnom i tehnološki visoko sofisticiranom kontekstu vidi potencijalnu opasnost zbog preusmjerenja ljudske pozornosti i želja s fizičkog i neposrednog kontakta upravo na te tehnologije. U nastojanju da adekvatno pokrije cijelo područje, autorica je knjigu *Alone Together* podijelila u dvije velike tematske cjeline, na dva velika poglavlja. U prvom poglavlju, »The Robotic Moment: In Solitude, New Intimacies«, raspravlja o rastućem razvoju »društvenih robota«, odnosno o psihološkim (pa onda i mogućim socijalnim) posljedicama socijalizacije i integracije »emocionalno inteligentnih« robota i umjetne inteligencije u svakodnevni život ljudi i njihove međusobne komunikacije. U drugome, »Networked: In Intimacy, New Solitudes«, razmatra posljedice stanja *permanentne izravne povezanosti* u digitalno interaktivnom medijskom kontekstu te uloge različitih mobilnih uređaja i računalnih i inter-